Piet Schipper & Camiel Aggenbach

Natte schraallanden in het Natura2000-netwerk

Natte schraallanden krijgen in Natura-2000 (de Habitatrichtlijn) veel aandacht. Diverse typen schraallanden worden als te beschermen habitats gezien, terwijl ook verschillende in de schraallanden voorkomende soorten volgens de Habitatrichtlijn bescherming verdienen. Wat mogen we voor de natte schraallanden verwachten van de Habitatrichtlijn?

Begin dit jaar is een inspraakprocedure geweest voor de ontwerp-aanwijzingsbesluiten van de eerste 111 Natura2000-gebieden. Later dit jaar volgt de tweede tranche van 51 gebieden. Het betreft gebieden die eerder door het Ministerie van LNV vanuit Habitat- of Vogelrichtlijn voorgedragen zijn voor opname in het netwerk van gebieden die samen het Nederlandse aandeel aan het internationale Natura2000-netwerk vormen.
Van deze 162 gebieden zijn er 90 die een betekenis hebben in de bescherming van bijzondere schraallanden of schraallandsoorten.
Nederland heeft er voor gekozen om naast de aanwijzingsbesluiten van de gebieden ook beheerplannen op te stellen en het landelijk beleid vast te leggen in het Natura2000 doelendocument. In dit document wordt aangegeven welke Europese doelen in Nederland voorkomen; hoe bedreigd ze zijn, de zg. staat van instandhouding; wat het landelijke doel is en hoe deze doelen bereikt moeten worden. Voor dit laatste zijn per landschap de zogenaamde kernopgaven ontwikkeld. Ze geven sturing aan het hele lijstje van habitat- en vogeldoelen dat in het Natura2000 aanwijzingsbesluit van een gebied vermeld wordt.

Vijf schraallandhabitats
Voor de bescherming van schraallanden via Natura2000 zijn de volgende habitattypen van belang:
- vochtige duinvalleien (H2190),
- heischrale graslanden (H6230),
- blauwgraslanden (H6410),
- galigaanmoerassen (H7210),
- kalkmoerassen (H7230).

Schraallanden komen bovendien voor in een deel van glanshaverhooilanden (H6510), en in een deel van overgangs- en trilvenen (H7140).
Het relatief belang van de bijdrage van Nederland aan het Natura2000-netwerk is voor de meeste habitattypen zeer groot.

De staat van instandhouding is in Nederland echter meestal zeer ongunstig. In genoemde ontwerp-aanwijzingsbesluiten zijn voor de habitats in de betreffende gebieden zogenaamde instandhoudingsdoelen geformuleerd. Voor de meeste habitattypen met natte schraallanden geldt als landelijk doel 'Uitbreiding oppervlak en verbetering kwaliteit' en dat komt bij de betreffende gebieden dan ook als doel terug. Verbetering van de landelijke verspreiding is bij kalkmoerassen en trilvenen aan de orde: er is onderzocht waar deze habitattypen voorkwamen en waar dit verlies ongedaan gemaakt kan worden. Het landelijk doel voor galigaanmoerassen is wat bescheidener: het gaat hier alleen om verbetering van kwaliteit.

Heischrale graslanden en galigaanmoerassen zijn prioritaire habitats, voor dergelijke habitattypen vraagt Europa Nederland om meer (10 in plaats van 5) gebieden aan te melden. Ondanks het grote belang dat Europa aan galigaanmoerassen hecht, is de ambitie in Nederland bescheiden gehouden, omdat Nederland geen bijzondere betekenis voor dit type heeft en er niet veel mogelijkheden tot herstel aanwezig zijn. Alleen in sommige kansrijke duin- en laagveengebieden wordt verbetering van kwaliteit nagestreefd.
Heischrale graslanden behoren tot de laaglandvorm van het habitattype. Nederland ligt centraal in het areaal van deze vorm van heischrale graslanden en levert daarom voor dit type een belangrijke bijdrage aan de Europese doelen. Bovendien zijn de mogelijkheden voor herstel beter. Het landelijk doel is daarom verbetering van kwaliteit en uitbreiding van oppervlak. Heischrale graslanden komen vrijwel nooit op grote oppervlakten voor. Het type is daarom in veel gebieden aangemeld. Dit is bovendien van belang voor de variatie binnen het type. Leemrijke bodems bieden in principe goede mogelijkheden voor herstel, al zal in veel gevallen alleen herintroductie een oplossing bieden voor terugkeer van verdwenen soorten.

Het Pimpernelblauwtje (*Maculinea teleius*) staat in bijlage 2 van de Habitatrichtlijn en is volledig afhankelijk van natte schraallanden. In de Moerputten (Noord-Brabant) is hij in 1990 geherintroduceerd en heeft zich tot de dag van vandaag weten te handhaven (foto: Chris van Swaay/ De Vlinderstichting).

Dempen van diepe watergangen is vaak noodzakelijk voor hydrologisch herstel van natte schraallanden. Hier de net gedempte Oude Voorsterbeek bij het schraallandencomplex Empese en Tondense Heide (foto: André Jansen).

Voor blauwgrasland geldt een vergelijkbare doelstelling. Bij de gebiedsdoelen is rekening gehouden met de kansen; de beste mogelijkheden voor herstel liggen in beekdalen (Jansen et al., dit nummer). Het laagveengebied en de duinen zijn van belang voor de verspreiding en de afwijkende soortensamenstelling. In het laagveengebied zal uitbreiding en verbetering van de kwaliteit moeilijker te realiseren zijn. De projectgroep Natura2000 heeft de opgave in het laagveengebied dan ook minder ambitieus gemaakt.

Vijf bijzondere soorten

Daarnaast zijn de schraallanden van belang voor vijf soorten die in bijlage 2 van de Habitatrichtlijn vermeld zijn. Ze zijn volledig afhankelijk van natte schraallanden.

- Grote vuurvlinder (H1060), *Lycaena dispar*
- Pimpernelblauwtje (H1059), *Maculinea teleius*
- Donker pimpernelblauwtje (H1061), *Maculinea nausithous*
- Geel schorpioenmos (H1393), *Hamatocaulis vernicosus*
- Groenknolorchis (H1903), *Liparis loeselii*

Voor de eerste vier soorten is het landelijk doel 'Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie'. Voor Groenknolorchis is het doel 'Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie'.

Grote vuurvlinder: komt voor langs de waterkant van gebieden met veenmosrietland of trilveen en kan vermoedelijk ook in Grote zeggenmoerassen leven. Nu wordt Grote vuurvlinder alleen nog in laagveengebieden van de kop van Overijssel en Zuidoost-Friesland aangetroffen. Waterzuring (*Rumex hydrolapathum*) is de enige waardplant; ook voor de overwintering van de rupsen is Waterzuring belangrijk (van Swaay, dit nummer). De ondersoort *batava* komt alleen in Nederland voor. Zowel Pimpernelblauwtje als Donker pimpernelblauwtje zijn vrijwel volledig afhankelijk van natte schraallanden met de voedselplant Grote pimpernel (*Sanguisorba officinalis*) (van Swaay, dit nummer). Laatstgenoemde soort heeft een duidelijke voorkeur voor de ruige delen en zomen langs deze schraallanden. De rupsen van beide blauwtjes overleven in mierennesten. Beide soorten waren in Nederland uitgestorven maar zijn in 1990 geherintroduceerd.

Geel schorpioenmos is een soort van kalkarme maar ijzerrijke laagveenmoerassen, en wordt nu alleen nog aan de rand van De Wieden in Noordwest Overijssel aangetroffen (BLWG, 2007). Groenknolorchis is nu vooral een pioniersoort in jonge natte duinvalleien, maar kwam vroeger ook in kalkrijke natte schraallanden en kalkmoerassen van het binnenland voor. De soort komt in het binnenland nu nog vrijwel uitsluitend in trilvenen in Noordwest Overijssel en de Vechtplassen voor (Jansen & Schaminée, 2004). Uitbreiding van beide laatste soorten is in het binnenland afhankelijk van het herstel van overgangs- en trilvenen of van kalkmoerassen.

Kernopgaven

Natte schraallanden komen voor in de Natura2000-landschappen duinen, meren en moerassen, beekdalen, hogere zandgronden, hoogvenen en heuvelland. Voor deze landschappen zijn kernopgaven geformuleerd waarin aangegeven wordt wat het belang is van herstel van natte schraallanden. Een kernopgave beschrijft de opgave voor een complex van doelen en omgevingsfactoren. Zo zijn in het landschap beekdalen vier kernopgaven benoemd. In deze kernopgaven (kader 1) wordt het belang van gradiënten, water- en bodemkwaliteit, de samenhang tussen verschillende habitattypen, soorten en vegetatiestructuren beschreven. Deze samenhang is eigenlijk belangrijker dan de individuele doelen. Als er onherstelbare verliezen te voorzien zijn in de komende tien jaar wordt een 'sense of urgency' bij de kernopgave van een gebied vermeld (Elbersen & de Hullu, dit nummer). In deze gebieden zullen met voorrang maatregelen genomen worden. Het gaat vaak

Kader 1. Kernopgave voor beekdalen

- 5.03 Kalkmoerassen en trilvenen. Herstel kwaliteit en uitbreiding areaal van kalkmoerassen 7230 en overgangs- en trilvenen (trilvenen) 7140_A, in mozaïek met schraalgraslanden.
- 5.04 Leefgebied Pimpernelblauwtjes. Vergroting en verbetering kwaliteit leefgebied Pimpernelblauwtje en Donker pimpernelblauwtje.
- 5.05 Schraalgraslanden. Herstel kwaliteit en uitbreiding areaal van heischrale graslanden 6230 en blauwgraslanden 6410.
- 5.06 Beekdalflanken. Ontwikkelen van kleinschalige mozaïeken van heischrale graslanden 6230 en blauwgraslanden 6410 met andere beekdalgraslanden en met vochtige heiden (hogere zandgronden) 4010_A op de beekdalflank t b.v. herpetofauna en insecten.

om doelen die afhankelijk zijn van water en dus vaak ook natte schraallanden betreffen. Meestal gaat het daarbij om blauwgraslanden, overgangs- en trilvenen of kalkmoerassen. Op dezelfde wijze als bij beekdalen zijn voor alle genoemde landschappen de kernopgaven beschreven.
We kunnen het belang van de landschappelijke samenhang ook illustreren vanuit het betreffende habitattype, bijv. vochtige duinvalleien. Het habitattype vochtige duinvalleien is in de kustduinen zeer gevarieerd, wijd verspreid en over een grote oppervlakte ontwikkeld. Nederland heeft een zeer grote verantwoordelijkheid voor het behoud van dit habitattype. Het type is aangewezen in bijna alle Natura2000-duingebieden en andere kustgebieden. De voorgestelde verbetering sluit aan op reeds ingezet hydrologisch herstel (waddeneilanden, Hollandse kust) en regeneratie van duinvalleien in duingebieden die door waterwinning zijn aangetast. Voor duurzaam voortbestaan van jonge stadia en de rijke variatie aan vochtige duinvalleien is vergroting van de dynamiek van wind en zee noodzakelijk; aan de binnenduinrand gaat het om herstel van de waterhuishouding en daarvan afhankelijke gradiënten.

Naar beheerplannen
In de de komende jaren op te stellen beheerplannen zullen de doelen nauwkeuriger uitgewerkt moeten worden. Zo zal aangegeven moeten worden waar de doelen uit het aanwijzingsbesluit voorkomen, wat er moet gebeuren om aan de behoud- of verbeteropgave te voldoen en wat relevant is voor de handhaving en vergunningverlening.
Ter voorbereiding van het maken van de aanwijzingsbesluiten is een kansen- en risicoanalyse uitgevoerd voor doelen die afhankelijk zijn van water (KIWA & EGG, 2005). In deze analyse is per gebied aangegeven welke processen van belang zijn, welke knelpunten en ingrepen de gestelde doelen verhinderen en hoe deze knelpunten opgelost kunnen worden. Met behulp van deze gegevens kan in een beheerplan bepaald worden wat de noodzakelijke maatregelen zijn om de Natura2000-doelen voor habitattypen te bereiken.
De uitkomsten van het beheerplan moeten een vervolg krijgen in de beheerpraktijk van de natuurbeheerders, maar ook bij de waterbeheerders. Van belang is daarbij dat er momenteel verschillende initiatieven zijn om de effecten van verdroging op te heffen (Elbersen & de Hullu, dit nummer). In 2015 zullen Natura2000 en de Kaderrichtlijn Water geëvalueerd worden op de behaalde resultaten.

Een geleidelijke overgang op landgoed Oldenaller (Gelderse Vallei) van natte heide met Witte snavelbies (*Rhynchospora alba*) naar natte schraallanden met Veldrus (*Juncus acutiflorus*) naar een venbegroeiing (foto: André Jansen).

Literatuur
BLWG, 2007. Voorlopige verspreidingsatlas van de Nederlandse mossen. Bryologische en Lichenologische Werkgroep van de KNNV.
Jansen, J.A.M. & J.H.J. Schaminée, 2004. Europese natuur in Nederland. Soorten van de Habitatrichtlijn. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
KIWA & EGG, 2005. Knelpunten- en kansenanalyse Natura2000-gebieden. Min. van LNV, directie Natuur. Den Haag.

Summary
Fen meadows in the Natura2000-framework
Fen meadows, both naturally and semi naturally, occur in seven habitat types. Five species listed in Annex II fully rely on wet meadows. The conservation status of the relevant habitat types is unfavourable.
Implementation of the Habitat- and Bird directive in The Netherlands is done in several steps. The Natura2000 targets document is a policy document of the Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality. It sets out the framework for the designation decisions for the 162 Natura2000 sites and also lays down guidelines for the Natura2000 management plans to be drawn up subsequently. Both are important steps in the implementation of the European Natura2000 network in The Netherlands.
In formulating conservation objectives at site level, account was taken of current quality as well as the options for maintaining or creating a sustainable situation in the long term. Maintenance targets were assigned, for example, if the habitat of a species is already up to standard. Or if it is not possible to improve the ecological conditions any further, or the effort is not counterbalanced by the resulting additional contribution that the site could make towards achieving the Natura2000 target at national level. The choices were based on the analyses and the site-specific information. For example, the KIWA & EGG reports (2005) provide information about opportunities and challenges for habitat types in specific sites.

Drs. P.C. Schipper
Staatsbosbeheer
Postbus 1300, 3970 BH Driebergen
e-mail: p.schipper@staatsbosbeheer.nl

Drs. C.J.S. Aggenbach
Kiwa Water Research
Postbus 1072, 3430 BB Nieuwegein
e-mail: camielaggenbach@kiwa.nl